

Тема 1. Підприємство як економічний суб'єкт

- 1.1. Поняття суб'єкта господарювання та види підприємств
- 1.2. Теоретичні засади організації виробництва
- 1.3. Організаційна та виробнича структура підприємства
- 1.4. Виробнича інфраструктура підприємства

1.1. Поняття суб'єкта господарювання та види підприємств

Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єктами господарювання є:

- 1) господарські організації - юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;
- 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;
- 3) філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені ними для здійснення господарської діяльності.

Основною виробничо-господарською ланкою економіки України є підприємство. Згідно Господарського кодексу України **підприємство** - самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності.

Підприємства, якщо законом не встановлено інше, діють на основі статуту і можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом і не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Залежно від форм власності в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- **приватне підприємство**, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- **підприємство, що діє на основі колективної власності** (підприємство колективної власності);
- **комунальне підприємство**, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- **державне підприємство**, що діє на основі державної власності;
- **підприємство, засноване на змішаній формі власності** (на базі об'єднання майна різних форм власності).

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законодавством.

У разі, якщо в статутному фонді підприємства іноземна інвестиція становить не

менш як десять відсотків, воно визнається **підприємством з іноземними інвестиціями**. Підприємство, в статутному фонді якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається **іноземним підприємством**.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду в Україні діють підприємства **унітарні** та **корпоративні**.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Засновниками і учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин, а також громадяни, які не є суб'єктами господарювання.

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства.

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Акціонерні товариства можуть бути публічним або приватним.

Акції **публічного акціонерного товариства** можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах. Акціонери відкритого товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства.

Акції **приватного акціонерного товариства** розподіляються між засновниками або серед заздалегідь визначеного кола осіб і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі. Акціонери закритого товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники, присутні в діяльності товариства, лише своїми вкладами (вкладники).

Підприємства залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік можуть бути віднесені до мікро, малих, середніх або великих підприємств.

Мікропідприємствами є підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв: балансова вартість активів – до 350 тисяч євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тисяч євро; середня кількість працівників – до 10 осіб.

Малими є підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв: балансова вартість активів – до 4 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 мільйонів євро; середня кількість працівників – до 50 осіб.

Великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб.

Середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв: балансова вартість активів – до 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – до 250 осіб.

1.2. Теоретичні засади організації виробництва

Основа функціонування будь-якого підприємства – виробнича діяльність, яка разом із фінансовою і маркетинговою діяльністю забезпечує досягнення його цілей.

Під виробничою діяльністю розуміють сукупність цілеспрямованих процесів, що здійснюються людьми за допомогою засобів праці чи природних процесів, у результаті яких предмети праці перетворюються в готову продукцію, змінюючи при цьому свій склад, стан, форму та отримуючи певні нові властивості.

Виробнича діяльність підприємства – комплексний процес. Він складається із виробництва – процесу виготовлення кінцевої продукції та діяльності із обслуговування виробництва (енергетичне забезпечення, ремонтне, інструментальне, транспортне, складське обслуговування тощо).

Виробнича діяльність включає:

- **живу працю** людей як активну частину виробництва, що становить основу трудового процесу. Саме робітники є головними творцями матеріальних і нематеріальних благ;
- **предмети праці**, над якими працює людина для перетворення їх у проміжний чи кінцевий продукт з метою задоволення певних потреб споживачів. У промисловості – це матеріали, сировина, напівфабрикати, тобто все те, на що спрямована праця людей;
- **засоби праці** – частину засобів виробництва (машини, обладнання, інструмент, оснащення тощо), за допомогою яких людина впливає на предмети праці.

Організація виробництва означає внутрішнє упорядкування й координування всіх елементів і ресурсів виробництва, як єдиного цілого, спрямованих на ефективне господарювання і досягнення позитивного результату в діяльності підприємства.

Об'єктивна неминучість організації виникає з того, що виробництво постійно перебуває в стані змін і розвитку, який не може бути хаотичним, оскільки ніколи не приведе до досягнення певного результату і мети діяльності.

Організацію виробництва слід розглядати як науку, тобто, систему знань, і як процес із відповідною технологією, своїми формами і методами протікання.

Основні закони організації виробництва.

Таблиця 1

№ з/п	Закон	Характер впливу
1	Закон адаптації	Забезпечує ефект зниження чутливості виробничої системи до подразників зовнішнього середовища
2	Закон пріоритету	Фокусує конкретне в загальному, що дозволяє виділити головні завдання
3	Закон корисного ефекту	Заставляє завжди діяти з позиції вигоди і оцінювати за допомогою коефіцієнта віддачі результати функціонування системи

4	Закон руху	Забезпечує певний розумний ритм і еволюційну форму розвитку системи відповідно до зміни зовнішніх чинників середовища
5	Закон оптимальності	Мінімальне витрачання часу, площі та усіх ресурсів з максимальною їх віддачею. (Мінімум витрат – максимум результату)

Механізм дії законів ефективно працює, якщо вони доповнюються закономірностями і принципами, які конкретизують дію законів, відображаючи якийсь певний напрямок їх прояву.

Закономірності системи організації виробництва:

- відповідність організації виробництва її цілям;
- відповідність форм і методів організації виробництва рівню розвитку його матеріально-технічної бази;
- відповідність організації виробництва конкретним виробничо-технічним умовам;
- відповідність між рівнем організації виробництва і системою управління;
- еволюція форм і методів організації виробництва адекватно до основних тенденцій економічного розвитку.

Багато організаційних питань можна успішно вирішити не тільки на основі комплексного підходу до виробничої системи і знання закономірностей її прояву, але обов'язково треба враховувати внутрішній склад системи: технологічні процеси, особливості формування виробничих потужностей, конструкторські характеристики продукції, технологію її виготовлення, особливості технічної підготовки виробництва і системи освоєння нової техніки та організацію контролю якості виготовлених виробів. Усе це дозволяє сформулювати системну концепцію організації виробництва, в якій окремо виділити організацію функціонування елементів виробничої системи та організацію комплексу функціональних підсистем.

Основні аспекти науки організація виробництва:

1. *Методологічний аспект* - відображає єдність і цілісність наукових знань для організації виробництва.

2. *Організаційний аспект* - відображає стан і перспективи розвитку раціонального поєднання в часі і просторі всіх елементів виробничої і функціональної підсистеми.

3. *Економічний аспект* - показує вплив економічних чинників на ефективність функціонування системи та економічну оцінку вибору форм і методів організації виробництва.

4. *Технологічний аспект* - визначає рівень технологічності організаційних процесів системи.

5. *Правовий аспект* - відображає відносини між різними ієрархічними рівнями системи.